

บทที่ 1

บทนำ

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย

แม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำสายใหญ่ของโลก ที่มีความยาวประมาณ 4,909 กิโลเมตร ยาวเป็นอันดับที่สิบของโลก ซึ่งมีต้นน้ำอยู่บนยอดเขาจีฟู เป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาหิมาลัย บนที่ราบสูงทิเบต เขตจังหวัดหยู่ชู่ มณฑลชิงไห่ ประเทศจีน โดยมีแม่น้ำจากทะเลสาบ แม่น้ำอั้งกุไหลมารวมกันที่มีชื่อเรียกเป็นภาษาไทลื้อ ซึ่งเป็นชนชาติที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขงอย่างหนาแน่น ในดินแดนสิบสองปันนา เรียกว่า แม่น้ำหลานช้าง ซึ่งมีความหมายว่าเป็นแม่น้ำที่ไหลเชี่ยวกราก และได้ไหลผ่านถึง 6 ประเทศ กล่าวคือประเทศจีน สหพันธสาธารณรัฐประชาชนลาว ประเทศไทย ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ประเทศกัมพูชา และประเทศเวียดนาม ก่อนจะไหลออกสู่ทะเลจีนใต้ ด้วยความยาวของแม่น้ำโขงที่ไหลผ่านภูมิประเทศที่แตกต่างกันออกไป ทำให้แม่น้ำโขงมีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายของวิถีชีวิตของผู้คนกว่าร้อยละแปด และยังเป็นแหล่งกำเนิดอารยธรรมโบราณ ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ เช่น เมืองหลวงพระบาง โบราณคดีเชียงแสน แหล่งอารยธรรมบ้านเชียง และเมืองนครวัด นครธม ประเทศกัมพูชา แม่น้ำโขงส่วนที่ผ่านประเทศไทย ซึ่งไหลผ่านทางภาคเหนือของประเทศไทย ไหลผ่านอำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ระยะทาง 84 กิโลเมตร ก่อนจะไหลเข้าสู่ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และไหลคดเคี้ยวเป็นแนวเขตพรมแดนประเทศไทย และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เริ่มจากจังหวัดเลย จังหวัดหนองคาย จังหวัดนครพนม จังหวัดมุกดาหาร จังหวัดอำนาจเจริญ และจังหวัดอุบลราชธานี รวมระยะทางที่ไหลผ่านประเทศไทยประมาณ 976 ตารางกิโลเมตร (นพรัตน์, 2547)

บริเวณน้ำโขงนั้นถือได้ว่า เป็นเขตสะสมกลุ่มพื้นที่ตั้งแต่จังหวัดนครพนม จังหวัดสกลนคร จังหวัดอุดรธานี จังหวัดหนองคาย และจังหวัดเลย ซึ่งเป็นจังหวัดเขตชายแดน จะเห็นได้ว่าบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงในฝั่งไทยนั้น ตั้งแต่จังหวัดมุกดาหาร จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดอุดรธานีและจังหวัดหนองคาย นั้น จะมีเทือกเขาภูพาน ขวางกั้นแยกออกจากที่ราบลุ่มน้ำชี ส่วนทางอาณาเขตประเทศลาวในช่วงที่มีเขตแดน ติดต่อกับภาคอีสานตอนเหนือและอีสานตอนใต้เป็นที่ราบแคบๆ ริมฝั่งแม่น้ำขึ้นไปเต็มไปด้วยเทือกเขาสลับซับซ้อนที่แยกอาณาเขตประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวออกจากประเทศเวียดนาม หลักฐานทางวัฒนธรรมชี้ให้เห็นว่าบริเวณนี้เป็นเขตสะสมหลักฐานทางโบราณวัตถุสถาน ปรากฏร่องรอยของเมือง และรูปแบบลักษณะทางศิลปกรรมของศาสนสถาน สะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานในทางวัฒนธรรมของชนหลายกลุ่มเหล่านี้ด้วย (ศรีศักร, 2533)

วิถีชีวิตของมวลมนุษย์ นับตั้งแต่ครั้งบรรพกาลจนปัจจุบันนี้ มีอาชีพการพึ่งพาธรรมชาติได้ แม่น้ำคือปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชีวิต ความอุดมสมบูรณ์ ความร่มเย็น และความยั่งยืนของเผ่าพันธุ์ในบรรดาแม่น้ำที่ปรากฏอยู่ในโลก แม่น้ำโขงถือว่าเป็นแม่น้ำขนาดใหญ่ เป็นแม่น้ำนานาชาติไหลผ่านประเทศต่างๆ กล่าวคือ จีน พม่า ลาว ไทย เขมร และเวียดนาม อีกทั้งยังมีชื่อตามเส้นทางที่แม่น้ำไหลผ่าน เช่น จีนเรียกว่า แม่น้ำหลานซาง เมื่อไหลผ่านประเทศไทย ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเรียกว่า แม่น้ำของหรือแม่น้ำโขงปัจจุบันเมื่อไหลผ่านประเทศกัมพูชา แม่น้ำโขงเปลี่ยนชื่อเป็น ตนเลม และไหลผ่านไปออกสู่ประเทศเวียดนาม มีชื่อว่า เกาลอง หรือแก้มังกร ที่ราบลุ่มสองฝั่งแม่น้ำโขงมีหลากหลายทางชาติพันธุ์ ปรากฏภาษาและวัฒนธรรมอันดีงาม รวมถึงขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ สืบทอดกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน (นิวัฒน์. 2546)

กลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในเขตกลุ่มน้ำโขง คือชาวลัวะ ชาวลัวะที่อาศัยอยู่ในเขตริมแม่น้ำโขงซึ่งเชื่อว่าตนเองเป็นบุตรหลานของนาค หรือเป็นพวกนาคา ที่นับถือผีน้ำผีเรือน เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตำนานประวัติเมืองเชียงทอง กล่าวว่า เป็นผู้สร้างเจดีย์วัดแก้วและวัดหลวง ซึ่งก็คือผู้สร้างบ้านเมืองโดยมีศูนย์กลางของยุคสมัยนั้นอยู่ที่เมืองหิรัญนคร เงินยางเชียงแสน และในสมัยอาณาจักรล้านนา พญามังราย ได้สร้างเมืองเชียงรายริมแม่น้ำกก ซึ่งเป็นแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขงเป็นศูนย์กลางแทนเชียงแสน เพื่อรวบรวมแคว้นต่างๆ ต่อต้านการถูกลงใต้ของมองโกล และต้องการเป็นศูนย์กลางการค้า เมืองเชียงของเป็นประเทศราชของอาณาจักรล้านนาในปี พ.ศ. 1809 หลังจากอาณาจักรล้านนาได้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของพม่า การอพยพหนีสงครามไปอยู่เมืองน่านปล่อยให้เชียงของเป็นเมืองร้าง และได้บูรณะสร้างเมืองกันใหม่หลังจากเจ้าเมืองน่านแต่งตั้งให้เจ้ารามะเสน ซึ่งเป็นบุตรเจ้าอริยะเจ้าเมืองเชียงของเดิม ช่วงนี้จึงมีคนอพยพมาจากเมืองน่าน พร้อมกับคนไทลื้อเข้ามาอยู่ในเขตเชียงของ เวียงแก่น ระบบการปกครองแบบเจ้าเมืองที่สืบเชื้อสายเดิมได้ปกครองมา 8 พระองค์ ได้สิ้นสุดลงเพราะสยามเข้ามายึดครองอำนาจล้านนา ในสมัยรัชกาลที่ 5 การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของคนเชียงของ ได้ปกครองและการบังคับการศึกษาให้เป็นไปตามแบบสยามและการเคลื่อนย้ายของกลุ่มชาติพันธุ์ ได้เข้ามาในช่วงสงคราม ทั้งสงครามโลกครั้งที่ 2 สงครามอินโดจีน และช่วงสงครามเย็น ผู้คนนอกจากอพยพเข้ามาเพราะหนีภัยสงครามแล้วยังเข้ามาอยู่เพื่อหาแหล่งทำกินหรือการโยกย้ายถิ่นตามญาติพี่น้อง เช่น กลุ่มชาวลาวหู่หรือมุเซอมาตั้งชุมชนอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำโขง ไทลื้ออพยพมาจากลาวและสิบสองปันนา ลาวที่เชียงหว่านเป็นคนลาวได้อพยพญาติพี่น้องเข้ามาริมแม่น้ำโขงมาอยู่บ้านห้วยลึกและคนลาวมีวิถีชีวิตสัมพันธ์กับแม่น้ำโขงมากที่สุดกลุ่มหนึ่ง ขมุจากบ้านขวางบ้านห้วยกอง และบ้านครกหลวงแขวงอุดมไซ เข้ามาตั้งชุมชนบริเวณเนินเขา อำเภอเวียงแก่น กลุ่มเข่าและม้ง ได้อพยพมาจากประเทศจีน การอพยพของกลุ่มชาติพันธุ์นี้ยืมตั้งหลักแหล่งบริเวณที่ราบลุ่ม แม่น้ำคือ แม่น้ำโขงและแม่น้ำสาขาแม่น้ำโขง

เนื่องจากมีลักษณะร่วมกลุ่มแม่น้ำคือ แม่น้ำโขงและแม่น้ำสาขาแม่น้ำโขง เนื่องจากมีลักษณะร่วมกลุ่มวัฒนธรรมที่มีความเชื่อผีและกฎแห่งกรรมแบบพุทธศาสนา ประเพณีศพ การทานกรรมให้แก่ผู้ตายส่งผลถึงการมีวัฒนธรรมต่อกันระหว่างไทยลาวในที่สุด (นพรัตน์, 2547)

จากคติความเชื่อของพญานาคและสัญลักษณ์น้ำในวัฒนธรรมไทย การผสมผสานของคติฮินดูและพุทธ คติสมมุติเทพและเทวราช สัญลักษณ์เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ สัญลักษณ์น้ำในประเพณีชาวบ้าน พิธีกรรมน้ำในพิธีบรมราชาภิเษก คติเกี่ยวกับเทพเจ้าในศาสนาฮินดู น้ำมูรธาภิเษกพระราชพิธีลงทรงพระราชพิธีก่อพระทราย พระราชพิธีโสกันต์ น้ำพระพิพัฒน์สัตยา น้ำเพื่อการเกษตรกรรม น้ำในพิธีกรรมพื้นบ้าน และพญานาคหรือนาค คือสัญลักษณ์แห่งธาตุน้ำ เหตุที่เป็นเช่นนี้คงเนื่องมาจากรูปคลื่นของลำตัวพญานาคเป็นปฐุม สัญลักษณ์ของน้ำเห็นได้จากชาติต่างๆ ในเอเชีย ถือว่าน้ำเป็นสิ่งที่ให้กำเนิดแก่ประเทศ กำเนิดวัฒนธรรมพิธีกรรมต่างๆ ในวัฒนธรรมไทย จากภาพจิตรกรรมฝาผนังและภาพในสมุดข่อยของไทย จะปรากฏรูปพญานาคหรือลำน้ำขดเป็นวงกลม หมุนตามเข็มนาฬิกา ลงมาจากเขาพระสุเมรุ ซึ่งจะเห็นต้นกำเนิดของแม่น้ำที่สำคัญหลายสายของทวีปเอเชีย ที่ไหลลงจากภูเขามาถึงลงมาหล่อเลี้ยงชีวิตบนโลกมนุษย์ ในสังคมเขมรโบราณซึ่งเลียนแบบมาจากอินเดีย กษัตริย์มีบทบาทเทียบเท่าเทพเจ้าบนยอดภูเขา ด้วยเหตุนี้ พระเจ้าแผ่นดินเขมรจึงปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์แห่งภูเขาลำน้ำและจักรวาล เทพเจ้าที่มีบทบาทสำคัญในกรณีนี้ได้แก่พระอินทร์ ผู้ปราบพญานาคบนยอดเขาพระสุเมรุ เพื่อให้พญานาคคลายน้ำลงมาให้โลกมนุษย์ (สุเมธ, 2529)

ลักษณะของภาพจิตรกรรมฝาผนังล้านนา จะเป็นภาพที่แสดงฝีมือช่างพื้นบ้าน มากกว่าช่างหลวง มีการบันทึกและถ่ายทอดสภาพชีวิตของผู้คนชาวล้านนาในอดีต สอดแทรกอยู่ในเรื่องต่างๆ แม้ว่าเรื่องที่เขียนจะไม่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนชาวล้านนาในอดีตโดยตรงก็ตาม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะช่างต้องการจะบันทึกสภาพของคนในสังคมขณะนั้นไว้ ไม่ว่าจะเป็นการแต่งกาย หรือการทำมาหากิน เช่น ภาพจิตรกรรมบนแผ่นไม้คอสองวิหารน้ำแต้ม ของวัดพระธาตุลำปางหลวงซึ่งประมาณกันว่า อาจจะเขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2044 เกือบ 500 ปีมาแล้ว แสดงให้เห็นการแต่งกายของบุคคลชั้นสูง กษัตริย์จะสวมลอมพอก คือ ผ้าขาวพันเป็นรูปกรวยทรงสูงแทนชฎา ส่วนสตรีชั้นสูงจะเกล้าผมไว้กลางศีรษะ มีเกี้ยวประดับมวยผม มีเครื่องประดับที่คิ่วหู หรือจิตรกรรมฝาผนังวิหารลายคำ วัดพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ ก็แสดงให้เห็นการแต่งกายของหญิงชายชาวล้านนาในสมัยต้นรัชกาลที่ 2 สมัยพระเจ้ากาวิละ โดยเฉพาะฝ่ายชาย นิยมสักรายตั้งแต่เหนือเข้าขึ้นไปจนถึงโคนขา

นอกจากนี้การเขียนภาพอาคารบ้านเรือน ปราสาทราชวัง ช่างจะเขียนตามแบบอย่างของสถาปัตยกรรมล้านนานั้นเอง บางแห่งแสดงให้เห็นอิทธิพลของศิลปะพม่า เช่น ภาพปราสาทแบบพม่า จะปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมหลายแห่ง ลักษณะการบันทึกภาพชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน

ในอดีตไว้ในภาพจิตรกรรมนั้น แม้จะเป็นลักษณะที่พบทั่วไปก็ตาม แต่ภาพที่มีลักษณะของบุคคล ชีวิตและสภาพสังคม อาคารบ้านเรือนของชาวล้านนาที่ต้องถือว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของ จิตรกรรมฝาผนังล้านนา ที่ต่างไปจากภาพจิตรกรรมฝาผนังของภาคอื่นๆ ลักษณะเฉพาะของ จิตรกรรมฝาผนังล้านนาอีกประการหนึ่งคือ การเอารูปแบบของจิตรกรรมอื่นๆ เข้าไปผสมกับ ลักษณะของจิตรกรรมท้องถิ่น เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังวิหารลายคำวัดพระสิงห์ ผนังด้านขวา เขียนเรื่อง สุวรรณหงส์ นอกจากนี้ลักษณะการจัดภาพของกิจกรรมฝาผนังล้านนาก็มิได้จัดเป็น ระเบียบหรือระบบว่าจะต้องเขียนเป็นตอน ๆ มีเส้นล้นเทา หรือ คดกริช แบ่งภาพเหมือน จิตรกรรมภาคกลาง หรือผนังด้านบนสุดจะต้องเขียนภาพเทพชุมนุม หากแต่เป็นการตามเนื้อเรื่อง ตามความเหมาะสมของเรื่อง และพื้นที่สำหรับเขียนเป็นสำคัญ ลักษณะการจัดภาพจึงเลื่อนไหลไป ตามเรื่องราวที่นำมาเขียน และความต้องการของช่าง มิได้ยึดรูปแบบอย่างจิตรกรรมฝาผนังภาค กลาง เอกลักษณ์ของภาพจิตรกรรมฝาผนังล้านนาดังกล่าว เป็นเพียงภาพรวมอย่างคร่าว ๆ เท่านั้น ยังสามารถค้นคว้าแยกแยะให้ลึกซึ้งไปอีกได้มาก จิตรกรรมฝาผนังสกุลช่างล้านนานั้นเป็นสิ่งที่ ก่อนข้างจะหาได้ยาก ตัวอย่างที่ดีหรือที่อยู่ในสภาพเกือบสมบูรณ์ก็มีเหลือเพียงไม่กี่แห่ง เท่าที่มี อยู่ปรากฏว่ากำลังชำรุดทรุดโทรมไปตามสภาพอันเกิดจากอายุขัยและความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของ ผู้ดูแลรักษา หรือเจตนาดีแต่ฝีมือซ่อมแซมอนุรักษ์ไม่เข้าขั้น ที่ผ่านมาการให้ความสนใจและ ความสำคัญของงานจิตรกรรมโบราณเหล่านี้มีน้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับ การบำรุงรักษาศิลปวัตถุ ประเภทอื่นๆ แต่ก็ไม่ถึงกับสิ้นหวังไปเกือบทั้งหมดสำหรับข้อมูลทางวิชาการ เพราะว่าผู้รู้หลาย ท่านที่ฝึกฝนใจได้เจียดแรงงานและแรงใจมาช่วยกันบันทึกข้อมูลเก็บรักษาไว้เพื่อประโยชน์ทาง การศึกษาต่อไป (วิบูลย์. 2529)

แบบศิลปะจิตรกรรมฝาผนังสกุลช่างเมืองน่าน ฝีมือช่างไทยลื้อ และเป็นฝีมือเขียนของ “ทิดบัวผัน” ซึ่งเป็นแบบศิลปะที่แตกต่างไปจากแบบศิลปะสกุลช่างอื่น ๆ ทั้งหมดในล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งแบบศิลปะแห่งภาพหญิงสาว ซึ่งมีลักษณะเค้าใบหน้าและเส้นที่เป็นลักษณะ พิเศษเฉพาะที่ต่างไปจากสาวล้านนาในเขตจังหวัดอื่น สันนิษฐานว่าช่างเขียนสกุลช่างเมืองน่านคง ได้ความบันดาลใจจากเค้าใบหน้าของหญิงสาวน่าน ลักษณะทั่วไปของใบหน้าหญิงสาวใน จิตรกรรมฝาผนังสกุลช่างเมืองน่าน มีลักษณะเด่นคือ ใบหน้ากลมแป้น ๆ กลมแบบแบนทั้ง ด้านหน้าและด้านหลัง ในกรณีนี้จะสังเกตได้ว่าด้านหน้าจะมีหน้าผากเปิดกว้างและโค้งลาดมารับ กับความโค้งของแก้มและลูกคาง ส่วนด้านหลังศีรษะไม่ทู่ คางแหลมเป็นปมเล็กน้อย คิ้วโค้งเป็น วงโค้งรูปเดือนเสี้ยว ดวงตากลมโต เฉพาะที่ดวงตานี้ช่างเขียนได้สอดแทรกความรู้สึกเจ้าชู้ กรุ่มกริม ความเบิกบานใจ ความมีชีวิตเรียบง่าย ความสงบ และความซื่ออย่างน่าประหลาดใจ จมูกเล็กและค่อนข้างแบน ดังจมูกหนาเล็กน้อย ส่วนที่น่าสนใจและมีเสน่ห์อีกแห่งหนึ่งคือปาก ปากจะเล็กจิ้มลิ้มเป็นรูปผลกระจับ ช่างเขียนจะเน้นอารมณ์ดีใจเบิกบานใจด้วยวิธีเขียนให้มุมปาก

เชิดขึ้น ในทางตรงข้ามถ้าต้องการเน้นอารมณ์เศร้าโศกเสียใจจะเขียนให้มุมปากหุบตกลงมา มวยผมแสดงลักษณะเฉพาะของสาวเมื่อน่านคือเกล้ามวยผมไว้ ก่อนข้างกลางกระหม่อมบ้าง เอียงไปทางซ้ายหรือขวาบ้าง ทัดดอกไม้อวดและเครื่องประดับที่มวยผมเสมอ นอกจากนี้ยังนิยมประดับต่างหูด้วยแผ่นทองคำม้วนเป็นแท่งสอดเข้าในติ่งหู สำหรับหญิงสาวในราชสำนัก จากภาพที่ปรากฏจากปกริยาและใบหน้าที่กำลังคิดและมีอารมณ์แตกต่างกันจัดเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของจิตรกรรมฝาผนังสกุลช่างเมื่อน่าน ที่ชวนให้ผู้ชมคิดฝันตามไปด้วยกับอารมณ์ของภาพเสมอ (สน. 2526)

เมืองหลวงพระบาง คือ เมืองหลวงเดิมของอาณาจักรลาวล้านช้างเป็นเมืองพุทธศาสนา มีประวัติศาสตร์มายาวนาน บางครั้งบางสมัยก็ตกอยู่ภายใต้การปกครองของต่างชาติ มรดกวัฒนธรรมส่วนมากก็ถูกทำลายไปในช่วงสงคราม แต่เมืองหลวงพระบางก็ยังโชคดีที่ไม่ได้ถูกทำลายดังเมืองอื่นๆ ของลาว ด้วยเหตุนี้เมืองหลวงพระบางจึงมีสิ่งที่เชิดชูไว้ เช่น วัดวาอารามปูชนียสถานทางประวัติศาสตร์เก่าแก่ประดับด้วยศิลปะอย่างประณีตสวยงาม ชาวเหนือเมืองหลวงพระบางก็มีมูลเชื้อสายสืบทอดมาถึงปัจจุบันนี้ทางด้านช่างศิลป์ทางศิลปะ เช่น แต้้ม ตัวดเกะสลักไม้ โลหะ แผ่นผ้าและอื่นๆ นอกจากนี้ยังมีชื่อเสียงในการติดมุก พอกน้ำเกลี้ยง ดิโอง ดิขัน และอื่นๆ พร้อมทั้งวัฒนธรรมประเพณี (เจ้าคำหมั้น. 2507)

ชาวลาวเคารพนับถือพระพุทธศาสนา และนิยมสร้างวัดไว้ตามคุ้มต่างๆ เช่นเดียวกับชาวไทย จึงเชื่อว่างานจิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์วิหาร นิยมเขียนกันทั่วไปเพื่อความสวยงาม ความศักดิ์สิทธิ์ และเป็นเครื่องมือสื่อความหมายให้มีความเข้าใจ ชาวซึ่งในเรื่องราวของพระพุทธศาสนาแก่ผู้เลื่อมใสศรัทธายิ่งขึ้น เช่น เรื่อง พุทธประวัติ หรือ ปฐมสมโพธิ และเรื่องนิทานชาดก หรือทศชาติ ซึ่งแสดงถึงการบำเพ็ญบารมีต่างๆ ของพระพุทธองค์ในอดีตชาติซึ่งมีถึง 550 พระชาติ แต่เนื่องจากโบสถ์วิหารดั้งเดิมได้ปรักหักพังหรือถูกทอดทิ้งให้รกร้างเพราะภัยสงคราม ปราศจากการบูรณปฏิสังขรณ์ หลักฐานทางศิลปะโบราณคดีส่วนหนึ่งจึงถูกทำลายสูญหายไป ภาพเขียน (สอปแต้ม) มีคุณค่าทางศิลปะ เหลืออยู่ไม่มากนัก ซึ่งเป็นภาพเขียนผนังภายในพระอุโบสถวัดสีสะเกด เขียนขึ้นในรัชการพระเจ้าอนุวงศ์ ตรงกับตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 2 ยังมีเหลืออยู่บ้างในตอนบนของผนัง เป็นเรื่องราวทศชาติ ส่วนภาพตอนล่างได้สูญสลายไปเพราะความชื้นของผนัง ภาพบางตอนแสดงชีวิตและการแต่งกายของชนชาวลาวในสมัยนั้น เมื่อพิจารณาการใช้โครงสี การจัดภาพ ลักษณะของภาพ และความประณีตในการตัดเส้นแล้ว มีลักษณะไม่ผิดเพี้ยนไปจากจิตรกรรมฝาผนังของไทยในสมัยรัชกาลที่ 2-3 การตัดเส้นมีความอ่อนช้อย รูปคนตัดเส้นด้วยสีน้ำตาลอมแดง ต้นไม้ตัดเส้นเป็นพุ่มเป็นใบอย่างสวยงามด้วยสีดำ พุ่มไม้หรือต้นไม้ไม้ใช้วิธี “ประ” หรือ “กระทุ้ง” ด้วยแปรงจาก “รากต้นลำเจียก หรือ จากแปรง “เปลือกกระดังงา” เหมือนต้นไม้อันในรัชกาลที่ 3-4 ของประเทศไทย ส่วนที่นครหลวงพระบางงานจิตรกรรมฝาผนังเก่าแก่ที่ปรากฏตามวัดวาอารามล้วนบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งสิ้น ฉะนั้น

ภาพเขียนจึงเป็นงานเขียนใหม่ เช่นที่ วัดเชียงทอง วัดแสนสุขาราม และวัดวัดใหม่สุวรรณนพุมาราม ภาพเขียนที่วัดเชียงทอง เป็นการเขียนแบบลายรดน้ำ จิตรกรผู้เขียนได้แก่ ทิดบุญทัน ช่างเขียนมีฝีมือเป็นที่ยอมรับในสมัยนั้น (สมพร. 2546)

ศิลปกรรมของลาวเป็นศิลปะที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เพราะประชาชนลาวนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท ซึ่งมีหลักฐานการเข้ามาของพุทธศาสนา จากเขมร ตั้งแต่รัชกาลของพระเจ้าฟ้างุ้ม กษัตริย์พระองค์แรกของลาว แต่สมัยที่รุ่งเรืองของพุทธศาสนานั้น เป็นช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 ในรัชกาลของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชซึ่งได้สร้างและบูรณะวัดต่างๆ ไว้มาก และสำหรับที่ตั้งของวัดต่างๆ โดยทั่วไปนั้น มักจะต้องอยู่ใกล้หมู่บ้าน ขนาดเนื้อที่วัดมีประมาณ 2-3 ไร่ และมีรั้วที่ไม่สูงนักกันเขตบริเวณ ซึ่งภายในวัดจะประกอบไปด้วย พระอุโบสถ (สิม) เจดีย์ หอแจก อุบลมุง หอผีเจ้าวัด หอกลอง หอไตร หอสงพระ เอือนกำโรงเรือ โรงจกกลม ต้นโพธิ์ บ่อน้ำ ชุ่มโจง ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าวนี้อาจมีไม่ครบทุกวัดขึ้นอยู่กับสภาพเงื่อนไขของแต่ละวัดที่กำหนดขึ้น และวัดในความรู้สึกของลาวสามารถเข้าใจได้ว่า วัดเป็นสถานที่พำพักอาศัยปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสามเณรทั้งหลาย เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และเคารพสักการะบูชาของคนทั่วไปเป็นสถานที่ทำบุญของอุบาสกอุบาสิกาในงานบุญต่างๆ และในสมัยก่อนวัดยังเป็นแหล่งที่รวมศิลปะต่างๆ วัดเป็นโรงเรียนที่สอนความรู้ทั้งทางโลกทางธรรม ตลอดจนเป็นสถานที่ชุมนุมของนักปราชญ์ราชบัณฑิตอีกด้วย การสร้างวัดของชนชาวลาวนั้น บ้านคาชาวบ้านที่อาศัยรวมกันในบริเวณนั้นเป็นผู้พร้อมใจกันสร้างขึ้น การตั้งชื่อวัดมักจะเอาชื่อของชุมชนหมู่บ้านเป็นหลักหรือบางครั้งก็นำเอาชื่อวัดเป็นชื่อหมู่บ้านด้วย ในกรณีนี้ที่เมืองหลวงพระบางก็นิยมปฏิบัติกันมากเช่นกัน (จิรศักดิ์. 2544)

จากการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปะล้านนาและศิลปะเมืองหลวงพระบางต่างเป็นอัตลักษณ์ที่มีจุดเด่นต่างกันไป อาจส่งผลถึงลักษณะรูปแบบศิลปกรรมอยู่ในระดับหนึ่ง ถือได้ว่าศิลปกรรมที่ปรากฏในเมืองหลวงพระบางประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และศิลปกรรมล้านนาประเทศไทยไม่ได้ลอกเลียนแบบซึ่งกันเพราะจากประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาในอดีต เมืองหลวงพระบางและเมืองเชียงใหม่จากปกครองโดยพระมหากษัตริย์องค์เดียวกัน (สมบุญ. 2552, สัมภาษณ์)

ศิลปะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง หากแต่เกิดจากการแสดงออกทางความคิดสร้างสรรค์และฝีมืออันวิจิตรบรรจงของช่างและศิลปินไทยในแขนงต่างๆ ตลอดระยะเวลาอันยาวนานผลงานเหล่านั้นสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมความเชื่อทางศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีและรสนิยมของคนในสังคม ตลอดจนการแปรเปลี่ยนทางการเมืองและการติดต่อกับต่างประเทศ ความเจริญงอกงามของงานศิลปะทุกแขนงของไทยเป็นผลมาจากการทรงทำนุบำรุงของพระมหากษัตริย์นับแต่สมัยอดีตอยู่เป็นอันมาก ทั้งในส่วนของการสร้างสรรค์งาน และส่วนของการทรงอุปถัมภ์ศิลปิน ปรากฏการณ์ในลักษณะเดียวกันนี้ยังคงมีอยู่แม้จนเมื่อเกิดมี

ศิลปกรรมแนวใหม่ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากการที่ชาวตะวันตกเข้ามามีบทบาททางการเมืองและเศรษฐกิจ ตลอดจนวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชาวไทย (จิตรกรรมในราชสำนัก, บทนำ, 2535)

ดังนั้น แม่น้ำจึงเป็นบ่อเกิดแห่งศิลปะและวัฒนธรรม เพราะน้ำเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิตและการดำรงชีพตั้งแต่เริ่มต้นจนจบชีวิต การก่อเกิดชุมชนและเมืองรวมถึงการติดต่อซึ่งกันระหว่างเมืองหลวงพระบางประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและจังหวัดน่าน ประเทศไทย จึงก่อเกิดวิถีและแนวทางการดำรงอยู่แบบต่างๆ โดยเฉพาะการมีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ วัดจึงเป็นศูนย์กลางของชุมชน สำหรับประกอบพิธีทางศาสนาและวัฒนธรรมด้านต่างๆ รวมถึงการอบรมสั่งสอนธรรมะให้แก่ประชาชนเพื่อให้เกิดการแพร่ขยายคำสอนของพระพุทธเจ้า ด้วยภาพจิตรกรรมฝาผนัง จึงปรากฏภาพเขียนที่ฝาผนังพระอุโบสถ วิหาร ทั้งด้านนอกและด้านในพระอุโบสถ เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ การดำรงชีพ ให้อยู่ในสังคมได้ด้วยความสะดวกสบาย ช่างเขียนในอดีตจึงเลือกเขียนภาพเป็นสื่อบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ ให้ผู้คนได้เรียนรู้และศึกษา ภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ และเป็นหลักฐานของยุคสมัยจากอดีตที่ผ่านมา สามารถศึกษาเรื่องราวต่างๆ จากภาพเขียนที่ปรากฏภายในและภายนอกพระอุโบสถและวิหาร ในเขตเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และในเขตจังหวัดน่าน ประเทศไทย เป็นหลักฐานของการเชื่อมโยงศิลปกรรมซึ่งกันระหว่างเมืองในกลุ่มแม่น้ำโขงได้อย่างชัดเจน

2. วัตถุประสงค์หลักของแผนงานวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของงานจิตรกรรมฝาผนังในเขตลุ่มน้ำโขง
- 2.2 เพื่อศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านในงานจิตรกรรมฝาผนังในเขตลุ่มน้ำโขง ทางด้านเนื้อหา รูปแบบ กลวิธี การจัดองค์ประกอบและการใช้สี
- 2.3 เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ทางสุนทรียภาพของงานจิตรกรรมฝาผนังในเขตลุ่มน้ำโขง

3. ขอบเขตของการวิจัย

3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ในการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ จากภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มีรูปแบบดั้งเดิมจากอดีต คณะนักวิจัยจึงได้ใช้พื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขง ที่เมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และพื้นที่จังหวัดน่าน ประเทศไทย ที่มีอาณาเขตพื้นที่คู่ขนานระหว่างประเทศ และทั้งสองเมืองนี้ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้งภายในและภายนอกพระอุโบสถ วิหาร ปรากฏเนื้อหา รูปแบบ กลวิธี การจัดองค์ประกอบและการใช้สี รวมถึงการเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของภาพจิตรกรรมฝาผนัง ตรงตามวัตถุประสงค์การวิจัย แทนเมืองห้วยทรายแขวง

บ่อแก้ว ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและเขตอำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ประเทศไทย เนื่องจากการลงพื้นที่สำรวจไม่ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังแบบดั้งเดิมที่สมบูรณ์ตามเกณฑ์ที่จะศึกษาวิจัยได้ ดังนั้นขอบเขตด้านพื้นที่วิจัยจึงประกอบด้วย

1) พื้นที่ในหลวงพระบาง เมืองมรดกโลก ประเทศประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว คณะผู้วิจัยได้ออกเก็บข้อมูลวัดที่ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในและภายนอกพระอุโบสถและวิหาร ความเป็นเอกลักษณ์ รูปแบบกลวิธี การจัดองค์ประกอบและการใช้สี ดังนี้ คือ วัดเชียงทองและวัดป่าฮวก(ป่ารวก) และภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏยังคงเป็นแบบดั้งเดิม ภาพเขียนมีความสมบูรณ์และปรากฏเรื่องราวต่างๆ ตามเกณฑ์

2) พื้นที่ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดน่าน ประเทศไทยคณะผู้วิจัยได้ออกเก็บข้อมูลวัดที่ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในภายนอกพระอุโบสถและวิหาร ที่มีเนื้อหา รูปแบบ กลวิธี การจัดองค์ประกอบ การใช้สี ความเป็นเอกลักษณ์ ดังนี้ คือ วัดภูมินทร์ วัดหนองบัว ประเทศไทย และภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏยังคงเป็นแบบดั้งเดิม ภาพเขียนมีความสมบูรณ์และปรากฏเรื่องราวต่างๆ ตามเกณฑ์

3.2 ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

ประชากรการวิจัยมี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มวัดในเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และกลุ่มวัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดน่าน ประเทศไทย ที่ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังรูปแบบดั้งเดิม และยังคงปรากฏเนื้อหาตามเกณฑ์ที่กำหนดของการศึกษาวิจัยรวม 4 วัด กล่าวคือ

1) วัดที่อยู่ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมืองหลวงพระบาง คือ วัดเชียงทอง และวัดป่าฮวก

2) วัดที่อยู่ในประเทศไทย จังหวัดน่าน คือ วัดภูมินทร์ วัดหนองบัว

3) กลุ่มบุคคล หรือหน่วยงานของรัฐ ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมืองหลวงพระบาง และในประเทศไทย จังหวัดน่าน และองค์กรอื่นๆ คือ สำนักงานด้านศิลปะและวัฒนธรรม นักวิชาการ มัคคุเทศก์ พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน และอื่นๆ

3.3 ขอบเขตด้านเนื้อหา

เนื้อหาในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ประกอบด้วยการศึกษาประวัติความเป็นมาของงานจิตรกรรมฝาผนังในเขตลุ่มน้ำโขง รูปแบบ กลวิธี องค์ประกอบ ความเป็นอัตลักษณ์ของภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนัง ที่ปรากฏทั้งภายในภายนอกพระอุโบสถและวิหาร วัดในเขตลุ่มน้ำโขง

3.4 ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัยในระยะที่ 1 จำนวน 1 ปี

4. วิธีดำเนินการวิจัย

4.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเรื่องนี้ คือแบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกการทำงานภาคสนาม และเครื่องมือบันทึกข้อมูลโสตทัศนสาร ดังนี้

1) แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์ เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย เป็นแบบสัมภาษณ์บุคคล อย่างไรก็ตามด้วยงานวิจัยนี้เป็นแบบเชิงพรรณนาวิเคราะห์ประกอบภาพถ่าย ดังนั้นการเลือกพิจารณาสัมภาษณ์ในบางประเด็นสำหรับผู้ให้สัมภาษณ์บางกลุ่ม โดยจะเน้นกลุ่มวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การศึกษาวิจัย และโครงสร้างในการสัมภาษณ์จะเป็นแบบปลายเปิดเสมอ

กรณีการใช้แบบสัมภาษณ์ คณะวิจัยจะทำความเข้าใจประเด็นการสัมภาษณ์ด้วยตนเองโดยไม่แจกแบบสัมภาษณ์ และจะสัมภาษณ์เป็นกลุ่มและสัมภาษณ์เดี่ยวแล้วแต่บริบทของสถานการณ์

2) แบบบันทึกการทำงาน

แบบบันทึกการทำงานภาคสนามเป็นแบบบันทึกการทำงานของคณะนักวิจัยแต่ละคนแต่กรอบและเนื้อหาเรื่องราวคณะนักวิจัยจะมีการพูดคุยปรึกษาหารือ เพื่อที่จะได้ข้อมูลเป็นไปตามวัตถุประสงค์การวิจัย ประเด็นสมุดบันทึก ประกอบด้วยชื่อวัดต่างๆ ทั้งอยู่ในเขตหลวงพระบางประเทศประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และรายชื่อวัดที่อยู่ในเขตจังหวัดน่าน ประเทศไทย บันทึกข้อมูลภาพถ่าย วางแผนการทำงานแต่ละวัน/สัปดาห์/เดือน และตรวจสอบข้อมูลของการทำงานแต่ละวัน บันทึกการนัดหมายติดต่อ รวมถึงค่าใช้จ่ายในการออกปฏิบัติงานภาคสนาม และจะนำข้อมูลที่ได้นำมาจัดเก็บลงในคอมพิวเตอร์ ในส่วนของเอกสารจะจัดเก็บแยกแฟ้มงานเอกสารเป็นหมวดหมู่

3) เครื่องมือบันทึกข้อมูลโสตทัศนสาร

เครื่องมือสื่อโสตทัศนสาร ถือเป็นอุปกรณ์หลักในการใช้เก็บข้อมูลการวิจัย คือการถ่ายภาพนิ่ง ถ่ายภาพเทปโทรทัศน์ เครื่องอัดบันทึกเสียง ใช้สำหรับเก็บข้อมูลทั่วไป การเก็บข้อมูลด้วยเครื่องบันทึกโสตทัศนสาร จะใช้ตั้งแต่บันทึกข้อมูลการออกสำรวจกลุ่มเป้าหมายการวิจัยจนถึงการปฏิบัติงานเก็บข้อมูลจริง คณะผู้วิจัยจะเน้นการเก็บข้อมูลตามประเด็นต่างๆ ของกรอบการวิจัย เพื่อที่จะนำภาพข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์ได้อย่างถี่ถ้วน ในช่องของการวิพรรณาวิเคราะห์ประกอบภาพถ่าย

4.2 วิธีการเก็บข้อมูลการวิจัย

คณะผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลวิจัยจากประชากรการวิจัยตามข้อ 1 โดยเน้นปฏิบัติการวิจัยภาคสนาม พื้นที่วิจัยในเขตเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และจังหวัดน่าน ประเทศไทย เอกสารสื่อโสตทัศนสาร คณะผู้วิจัยจะพยายามเข้าถึงข้อมูลโดยใช้ คือ การศึกษาพื้นที่โดยวิธีการทำแผนที่การสังเกตการณ์ แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ (Key informant) การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ การศึกษาจากเอกสารและสื่อโสตทัศนสาร ดังนี้

1) ด้วยเหตุที่พื้นที่เมืองหลวงพระบางเป็นพื้นที่ที่มีสัญลักษณ์วัดต่างๆ เป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยได้สำรวจวัดและคัดเลือกวัดที่ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังแบบดั้งเดิม ทั้งภายในและภายนอกพระอุโบสถ วิหาร วัดต่างๆ ในเขตพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ประเทศไทย จึงต้องมีวิธีการทำความเข้าใจผ่านวิธีการ Mapping ของพื้นที่ทั้ง 2 เมือง คือ แผนที่เมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและแผนที่จังหวัดน่าน ประเทศไทย

2) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมการเก็บข้อมูลภาคสนาม คณะผู้วิจัยจะใช้การสังเกตปฏิบัติงานภายในวัดต่างๆ ตามกลุ่มเป้าหมาย กล่าวคือ

2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม คณะผู้วิจัยจะศึกษาวัดต่างๆ ตามที่ได้คัดเลือกไว้ คณะผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลด้วยการถ่ายภาพนิ่ง ถ่ายภาพเทพโทรทัศน์ เพื่อเป็นข้อมูลในการที่จะนำไปวิเคราะห์ตามเกณฑ์ต่างๆ ในการศึกษาวิจัยทั้งวัดในเขตเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและวัดในเขตจังหวัดน่าน ประเทศไทย

2.2 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม คณะผู้วิจัยจะแยกกันไปศึกษาข้อมูล เก็บข้อมูลรายละเอียดต่างๆ ตามวัตถุประสงค์การวิจัยให้ได้ข้อมูลครบถ้วน ทั้งข้อมูลภาคสนาม และข้อมูลด้านเอกสารตามองค์กรของภาครัฐ สถานที่ราชการ และภาคเอกชน ห้องสมุด และร้านจำหน่ายหนังสือที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยทั้งในพื้นที่เมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและพื้นที่จังหวัดน่าน ประเทศไทย อย่างไรก็ตาม ในการปฏิบัติงานภาคสนาม คณะผู้วิจัยจะใช้แบบบูรณาการผสมผสานเก็บข้อมูลร่วมกันเป็นหลัก และให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับข้อมูลถ่ายภาพนิ่ง

2.3 การสัมภาษณ์

วิธีการสัมภาษณ์ จำแนกผู้ให้สัมภาษณ์ 2 กลุ่ม คือ

1. การสัมภาษณ์ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant Interview) ผู้ให้ข้อมูลที่เป็น Key Informant ในงานวิจัยนี้ แบ่งเป็น 2 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มนักวิชาการจากสถาบันจิตรกรรมแห่งชาติ นักวิชาการจากสำนักศึกษาศิลปและวัฒนธรรม มัคคุเทศก์ จากเมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว กลุ่มนักวิชาการปราชญ์

ชาวบ้าน และองค์กรของทางภาครัฐ ศูนย์ศิลปะและวัฒนธรรม มัคคุเทศก์ ศิลปิน ที่อยู่ในเขต จังหวัดน่าน ประเทศไทย

2. การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (In-Depth or Formal Interview) เป็นกลุ่มบุคคลที่อยู่ในสายอาชีพเดียวกันรับราชการในสถาบันวัฒนธรรมแห่งชาติ ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และนักวิชาการจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม เพื่อให้ข้อมูลที่หลากหลาย คณะผู้วิจัยจะคัดเลือกตัวแทนดังกล่าวเพื่อสัมภาษณ์ในขั้นตอนการทำงานภาคสนาม

3) การศึกษาจากเอกสารและโสตทัศนสาร

การศึกษาข้อมูลส่วนนี้เป็นการศึกษาที่ไม่จำกัดพื้นที่ขึ้นอยู่กับตำแหน่งที่อยู่ของข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์และบริบทของการวิจัย อย่างไรก็ตามพื้นที่หลักในการเก็บข้อมูลคือวัดที่อยู่ในกลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องโดยตรง ห้องสมุดหรือสำนักวิทยบริการที่สำคัญในประเทศไทย ทั้งในส่วนกลางและในส่วนภูมิภาค ส่วนข้อมูลในประเทศประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ที่นครหลวงเวียงจันทน์ และเมืองหลวงพระบาง วัดที่อยู่ในกลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก แผ่นพับ แผนที่ ข้อมูลด้านพื้นที่ประวัติวัดต่างๆ ข้อมูลสื่อโสตทัศนภาพ ประกอบด้วยข้อมูลเสียง ข้อมูลภาพนิ่ง ภาพวิดีโอ การจัดเขียนจดบันทึกตามพื้นที่ต่างๆ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย สำหรับข้อมูลในส่วนการศึกษาเอกสารและโสตทัศนสารนี้ คณะผู้วิจัยจะดำเนินเก็บเอกสารเป็นข้อมูลจริง ถ่ายสำเนาบันทึกภาพนิ่ง ภาพเทปโทรทัศน์ คณะผู้วิจัยจะใช้วิธีการติดต่อประสานงานอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการผ่านภาครัฐ ข้าราชการประจำ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เน้นการติดต่อที่คณะผู้วิจัยผ่านบุคคลอื่นประสานงาน เพื่อให้สามารถเข้าถึงข้อมูลได้ ทั้งข้อมูลในประเทศประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และในประเทศไทย

5. คำนิยามศัพท์เฉพาะ

เพื่อให้เกิดความเข้าใจและความหมายตรงกันนิยามศัพท์ที่ใช้ในงานวิจัยนี้ จึงอธิบายความหมายคำนิยามศัพท์เฉพาะ ดังนี้

5.1 อัตลักษณ์ (identity) ในงานวิจัยนี้หมายถึง การแสดงออกถึงความเป็นตัวตน การมองและการนิยามตัวตน คือสิ่งที่ปรากฏทำให้ผู้ดูเห็นเป็นเฉพาะ มีความแตกต่างจากกลุ่มหรือต่างจากที่อื่นๆ อัตลักษณ์ไม่จำเป็นต้องมีหนึ่งเดียว อาจมีหลายอัตลักษณ์ที่ประกอบขึ้นมาเป็นกลุ่มเดียว เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยสังคม เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏภายในและภายนอกพระอุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญในวัดต่างๆ เขตลุ่มน้ำโขงไหลผ่าน มีเทคนิคและกระบวนการสร้างสรรค์เขียนบนฝาผนังและเพดานที่มีพื้นฝาผนังก่ออิฐหรือปูน และภาพที่เขียนมักเป็นเรื่องราวพุทธประวัติ ทศชาติชาดก ไตรภูมิ เทพชุมนุม วรรณกรรม นิทานชาดก รวมถึงเรื่องพิธีกรรมและการแสดง

คนตรีต่างๆ แต่ภาพที่ปรากฏอาจมีเนื้อหาเรื่องเดียวกันแต่การแสดงออกภาพอาจมีการจัดองค์ประกอบแต่ละวัดแตกต่างกันการใช้สีที่ปรากฏกลุ่มสีแตกต่างกัน ทั้งที่เนื้อหาเป็นเรื่องเดียวกัน

5.2 สุนทรียภาพ (Esthetic) ในงานวิจัยนี้หมายถึง ความงามที่สามารถรับรู้ได้ภายในผลงานจิตรกรรมฝาผนังที่มีคุณค่าและปรากฏเนื้อหารูปร่าง รูปทรง น้ำหนักสี บริเวณว่าง การจัดองค์ประกอบภาพที่ปรากฏจะมีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กันภายในภาพเขียน ซึ่งมีความแปลกใหม่ และเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ปรากฏมักมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องพุทธศาสนา การเขียนภาพดูแข็งไม่ดูอ่อนช้อยเหมือนกับจิตรกรรมฝาผนังในสมัยรัตนโกสินทร์ ที่ปรากฏอยู่ในส่วนกลาง กรุงเทพมหานครแต่ช่างเขียนได้บรรจงเขียน ตัดเส้นรูปเรื่องราวต่างๆ และได้สอดแทรกปรัชญาคำสอน ตัวอักษรธรรม ข้อห้ามที่จะประพฤติดิถีศีลธรรม ไว้ภายในภาพ เมื่อเขียนจิตรกรรมฝาผนังอีสาน

5.3 จิตรกรรมฝาผนัง (Mural Painting) ในงานวิจัยนี้หมายถึง ผลงานที่ช่างพื้นบ้านและช่างเขียนอดีตได้เขียนภาพลงบนฝาผนังพระอุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญในวัดต่างๆ ในเขตลุ่มน้ำโขง เพื่อนำเสนอเนื้อหาเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ ทศชาติชาดก ประเพณีศิลปะและวัฒนธรรม วรรณกรรมท้องถิ่น โดยใช้เทคนิควิธีการเขียนแบบพื้นบ้าน

5.4 จิตรกรรมฝาผนังลุ่มน้ำโขง (Mural Painting Mekhong) ในงานวิจัยนี้หมายถึง ผลงานจิตรกรรมที่ช่างเขียนพื้นบ้าน ได้บรรจงเขียนภาพจิตรกรรมภายในและภายนอกพระอุโบสถ และภาพจิตรกรรมที่ปรากฏภายในบริเวณวิหาร ศาลาการเปรียญ รวมถึงภาพลวดลายที่เขียนด้วยสีทองที่ปรากฏบนคันเสาและบนคานเพดานในพระอุโบสถวิหาร ศาลาการเปรียญ ในวัดเขตลุ่มน้ำโขง คือ วัดเชียงทอง และวัดป่าสวก(ป่ารวก) เมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว วัดภูมินทร์ วัดหนองบัว จังหวัดน่าน ประเทศไทย

5.5 เนื้อหาเรื่องราว (Content) ในงานวิจัยนี้หมายถึง สารความรู้เรื่องราวต่างๆ ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ช่างเขียนคัดเลือกนำมาเขียนลงบนผนังพระอุโบสถ (สิม) ภายในและภายนอกพระอุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้ภาพเป็นสื่อสอน อบรมให้ความรู้ในเรื่องศาสนา คุณธรรม จริยธรรม วิถีการดำเนินชีวิต และเรื่องความเป็นมาของพระพุทธเจ้า เช่น พุทธประวัติ พระเวฬุวันนครชาดก ทศชาติชาดก ไตรภูมิ รามเกียรติ วรรณกรรม พิธีกรรม ประเพณีวัฒนธรรม รวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในอดีต

5.6 รูปแบบผลงานจิตรกรรมฝาผนัง (Form) หมายถึง ลักษณะผลงานจิตรกรรมฝาผนังที่ช่างเขียนถ่ายทอดทักษะฝีมือในภาพเขียน ซึ่งปรากฏรูปแบบเชิงธรรมชาติหรือรูปแบบเชิงอุดมคติที่ช่างเขียนได้ถ่ายทอดเรื่องราวที่เหนือความเป็นจริง การเขียนภาพเป็นลักษณะช่างพื้นบ้าน ที่กำหนดสีลงในพื้นที่ต่างๆ ของภาพ เป็นภาพสีแบนราบ ไม่มีมิติและตัดเส้นด้วยสีที่มีน้ำหนักสีเข้ม เช่น สีดำ สีน้ำเงินแก่

5.7 กลวิธี (Techniques) ในงานวิจัยนี้หมายถึง เทคนิควิธีการที่ช่างเขียนเลือกนำมาใช้สร้างสรรค์เขียนเนื้อหาเรื่องราวต่างๆ ของภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนัง เช่น เทคนิคการระบายสี ด้วยวิธีการแต้มสี การสลักสี การจุ่มสีประทับด้วยพู่กันที่ตัวเอง รวมถึงการเตรียมพื้นเพื่อการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง

5.8 องค์ประกอบศิลป์ (Composition) ในงานวิจัยนี้หมายถึง การนำเอามูลฐานทางศิลปะด้านต่างๆ ประสานกัน เพื่อให้ผลงานที่สร้างสรรค์ขึ้นเป็นเอกภาพปรากฏเนื้อหาเรื่องราวรูปแบบ กลวิธี ที่มีความงาม และจิตรกรรมฝาผนังและที่ปรากฏประกอบด้วยด้านมูลฐานของจิตรกรรม ได้แก่ สีเส้น น้ำหนัก รูปร่าง รูปทรง พื้นผิว บริเวณว่าง รวมถึงหลักการทางจิตรกรรม เช่น คุณภาพ การเน้น จังหวะ ความกลมกลืน ความหลากหลาย ความลดหลั่น และสัดส่วน

5.9 วิหาร ในงานวิจัยนี้หมายถึง อาคารที่สร้างโดยมีหลังคาสองปีก หรือหลังคาที่ลาดลงไปสองข้าง อีกนัยหนึ่งคือ หลังคาที่มีสันหลังคาหรือออกโก่หรือหลังคาที่มียอดแหลมแบบอย่างรูปทรงปิรามิด และหลังคาสองปีกนั้น อาจจะเป็นหลังคาทรงมลิลา (Gable roof) โดยมีหน้าจั่วท้ายหลัง หรือจะไม่มีหน้าจั่ว แต่เป็นทรงปั้นหยา (Hip roof) หรือจะผสมกันทั้งทรงมลิลากับทรงปั้นหยาก็ได้ จะเป็นรูปทรงปิรามิดก็ได้ ทรงปิรามิด คือ ทรงปั้นหยาที่ไม่มีออกโก่ แต่มียอดแหลมแทน ก็จัดเป็นหลังคาสองปีก (สมภพ. 2524)

5.10 โบสถ์ (ลิ้ม) ในงานวิจัยนี้หมายถึง สถานที่หรือโรงสำหรับพระสงฆ์ใช้ทำสังฆกรรมในปัจจุบันองค์สงฆ์ ตามพุทธบัญญัติจะต้องประกอบด้วยพระภิกษุไม่น้อยกว่า 21 รูป เพราะฉะนั้นขนาดของโบสถ์จึงต้องมีอย่างน้อยพอที่จะบรรจุภิกษุไม่น้อยกว่า 21 รูป ดังบัญญัติไว้ในวินัยมุขว่า “หัตถบาธของภิกษุ 21 รูป และให้มีขนาดกว้างไม่ใหญ่กว่า 3 โยชน์ โดยปริมาตรวัดที่สร้างยุคแรกมีแต่พระสถูปเจดีย์กับวิหารเป็นประธานน้อยวัดจะมีโบสถ์ โบสถ์ที่สร้างในยุคนั้นก็เป็นอย่างเล็ก ๆ ขนาดพอจุพระสงฆ์ทำสังฆกรรมได้ 10 รูป

ไพโรจน์. (2534) ได้กล่าวว่า คตินิยมในการสร้างโบสถ์ในสมัยเริ่มแรกนั้นส่วนใหญ่เป็นทรงโถงไม่มีฝาผนัง สันนิฐานว่ามีสาเหตุมาจาก

1) โบสถ์เป็นที่ประกอบศาสนกิจสำหรับสงฆ์ แต่คตินิยมของลังกาวงศ์ มีลักษณะเปิดเผยแก่สัพบุรุษเพื่อร่วมเจริญศรัทธา อีกทั้งเป็นที่เฉพาะสำหรับสงฆ์สัพบุรุษไม่สามารถล่วงล้ำไปได้ การสร้างให้ทรงโถง ต้องการให้ญาติโยมของผู้บวชได้แลเห็นและร่วมเจริญศรัทธาได้ตลอดจากภายนอกอาคาร

2) โบสถ์ในสมัยก่อนใช้เป็นที่สำคัญประดิษฐานพระพุทธรูปสำหรับเป็นประธานในศาสนกิจเท่านั้น ไม่มีการประดับด้วยสิ่งมีค่าเหมือนสมัยปัจจุบันและเพื่อประโยชน์ใช้สอยอย่างเดิมที่ของสงฆ์และสัพบุรุษจึงไม่จำเป็นต้องมีฝาผนัง

3) เพื่อความเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพลมฟ้าอากาศ ไม่ให้เกิดความร้อนอบอ้าวภายในอาคารขณะเป็นที่ชุมนุมสงฆ์ในการอุโบสถกรรม

5.11 จิตรกรรมฝาผนังฟอกคำ ในงานวิจัยนี้หมายถึง ลวดลายปิดทอง เป็นลายแบบต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ตามโครงสร้างอาคารของศาสนสถานทางศาสนา และนิยมการประดับตกแต่งเครื่องบนในส่วนโครงสร้างโบสถ์ วิหาร เช่น ช่อ คาน ตง แป ทวย ลายทองเสา ตลอดจนผนังภายใน ตามบานประตูและบานหน้าต่างวิหาร ด้วยลวดลายลงรักปิดทองอย่างมีระเบียบและสอดคล้องกับโครงสร้าง ซึ่งลวดลายสีทองเหล่านั้นจะเปล่งประกายอยู่ภายในบริเวณโถงวิหาร เป็นความงดงามที่ให้ความศักดิ์สิทธิ์ ความศรัทธา และความสงบ (สุรพล. 2544)

5.12 จิตรกรรมฝาผนังติดกระจกสี ในงานวิจัยนี้หมายถึง การใช้กระจกสีต่าง ๆ ติดประดับผนังอาคาร ซึ่งกลวิธีนี้ค่อนข้างจะคงทนต่อแสงแดด ลมฝนได้ดีกว่ากลวิธีงานจิตรกรรมประเภทอื่น เรื่องราวที่ปรากฏมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่น จิตรกรรมฝาผนังติดกระจกสีวัดเชิงทอง หรือพิพิธภัณฑ์เจ้ามหาชีวิต เมืองหลวงพระบาง ที่ประดับกระจกสีเป็นเรื่องราวต่างๆ สำหรับเทคนิคการสร้างนั้น หลังจากวัดขนาดของผนังที่จะติดกระจกสีแล้ว ช่างจะออกแบบเขียนรูปตัวละครรูปต่างๆ ที่ต้องการใช้ลงบนกระดาษแข็งก่อน แล้วจึงตัดกระจกแก้วสีติดลงตามลวดลายที่ออกแบบไว้บนกระดาษให้เรียบร้อย จากนั้นจึงนำไปติดที่ผนังจนได้รูปตามที่ต้องการ หลังจากติดกระจกแก้วสีเสร็จแล้ว จึงติดกระจกแก้วสีเป็นพื้นด้วยสีต่างๆ ตามช่องว่างนั้น (จิรศักดิ์.2544)

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ เช่น การเผยแพร่ในวารสาร จดสิทธิบัตร ฯลฯ และหน่วยงานที่ใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัย ดังนี้

- 1) เผยแพร่รายงานวิจัยแก่หน่วยงาน องค์กร และบุคลากรที่เกี่ยวข้อง
- 2) นำเสนอผลงานวิจัยในการประชุมสัมมนา ระดับชาติและนานาชาติ
- 3) ตีพิมพ์ผลงานวิจัยในวารสารระดับชาติและนานาชาติ
- 4) สร้างเว็บไซต์เพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัย
- 5) เป็นประโยชน์ในการประกอบใช้ในการงานการเรียนการสอนวิชาศิลปวิจารณ์ วิชาประวัติศาสตร์ศิลป์ และวิชาสุนทรียศาสตร์ ในระดับอุดมศึกษา